

Polski system edukacyjny w obliczu utopijnej wizji integracji osób niepełnosprawnych

Abstrakt: W wielu rozwiniętych krajach europejskich włączanie osób niepełnosprawnych do pełnego życia w społeczeństwie odbywa się przede wszystkim na bazie edukacji integracyjnej. Aktualnie jednym z priorytetów polskiego systemu edukacyjnego jest integracja uczniów z różnymi niepełnosprawnościami z ich pełnosprawnymi rówieśnikami w placówkach masowych lub w oddziałach integracyjnych. Celem niniejszego artykułu jest próba usystematyzowania podstawowej wiedzy na temat edukacji integracyjnej dzieci oraz młodzieży z niepełnosprawnością, ukazanie głównych kierunków jej przemian oraz budowanie poszerzonej rzeczywistości związanej z kształceniem osób z niepełnosprawnością. Mimo wielu przemian społecznych, ekonomicznych, permanentnego rozwoju państwa, a także zmian o charakterze legislacyjnym, polski system edukacyjny w wielu aspektach nie jest w stanie zrealizować dziś utopijnej wizji edukacji integracyjnej.

Słowa kluczowe: edukacja, integracja, niepełnosprawność

Żaden człowiek, zwłaszcza mniej sprawny fizycznie i psychicznie, nie uświadamia sobie wszystkich swoich życiowych interesów, a niektórych wręcz nie rozpoznaje, lub ocenia je błędnie. Jednocześnie w socjokulturowym przekazie wartości humanistycznych, np. takich jak empatia czy altruizm, uwidacznia się zbiorowa intencja wspierania osób najsłabszych, zwłaszcza w kryzysowych warunkach ekonomicznych czy losowych sytuacjach społecznych

Władysław Dykcik

Wstęp

Społeczny dyskurs nad ideą integracji osób niepełnosprawnych w edukacji zmienia się w zależności od panujących uwarunkowań gospodarczych, naukowych, politycznych, społecznych i edukacyjnych okresu, w których się ów dyskurs toczy. Z biegiem lat, wraz z postępowaniem nauki oraz techniki, poruszane

są coraz to nowsze zagadnienia, które dotyczą funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami we współczesnej edukacji. Z rozwojem dzisiejszej edukacji integracyjnej związana jest przede wszystkim powszechna dostępność do środków wspierających proces uczenia się, nauczania, rewalidacji oraz rehabilitacji niepełnosprawnych uczniów. W obliczu nowych możliwości usprawniających proces nauczania rosną społeczne oczekiwania wobec przedszkoli, masowych i integracyjnych szkół oraz instytucji, które zajmują się edukacją, opieką i rehabilitacją uczniów z niepełnosprawnościami. Oczekiwania rodziców, uczniów oraz specjalistów wobec poprawy jakości kształcenia i sytuacji uczniów z niepełnosprawnościami w szkołach masowych i oddziałach integracyjnych wymuszają nieustanne reformy systemu kształcenia, w tym kształcenia integracyjnego.

W ciągu ostatnich lat w Polsce obserwuje się postępującą normalizację warunków życia, edukacji, coraz głębszą integrację społeczną oraz progresywną tendencję w nauczaniu integracyjnym i rehabilitacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Obecnie dzieci i młodzież z każdym typem niepełnosprawności mają prawo do nauki, do wspomagania rozwoju, dostosowania warunków edukacji do ich wyjątkowych potrzeb i możliwości rozwojowych. W edukacji, szczególnie w jej integracyjnym aspekcie, powinna spełniać się idea jedności w zróżnicowaniu. Oznacza to przede wszystkim tworzenie takich warunków nauki, w których – uznając indywidualne potrzeby oraz możliwości dzieci i młodzieży – zapewnia się wspólne kształcenie wszystkim uczniom, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Naprzeciw prawom niepełnosprawnych do godnej i jakościowo dobrej edukacji wychodzi idea integracji osób niepełnosprawnych.

Mimo tych licznych pozytywnych zmian w szkolnictwie integracja w edukacji ciągle napotyka na wiele nowych utrudnień, których źródła można odnaleźć przede wszystkim w otoczeniu społecznym, w marginalizujących i stygmatyzujących osoby z niepełnosprawnością postawach ludzi, we wciąż niedostatecznym znormalizowaniu ich przestrzeni życiowej czy edukacyjnej, a także w niedostatecznym wsparciu w sytuacji włączania ich w przestrzeń ogólnodostępnej edukacji i kontroli nad jej ewentualnymi negatywnymi skutkami. Edukacja integracyjna to proces, który jest wysoce złożony i bardzo skomplikowany, a wydaje się nadal niewłaściwie rozumiany, prowadzony i uwzględniony. Niestety często integracja w edukacji kończy się zaledwie na fizycznym lokowaniu uczniów z niepełnosprawnością w gronie pełnosprawnych rówieśników, bez zrozumienia ich sytuacji.

Edukacja uczniów z niepełnosprawnościami

Wedle międzynarodowych standardów prawnych, sformułowanych w licznych dokumentach europejskich i światowych, dotyczących praw człowieka każdy ma prawo do pełnego uczestnictwa i równych szans w życiu społecznym, w tym prawo do nauki i edukacji. Każde dziecko posiada w sobie zdolności, umiejętności i kompetencje, by poznawać świat i uczyć się. Nauczyciel staje więc w obliczu powinności takiego prowadzenia procesu nauczania, by wykorzystać fizyczny, psychiczny i intelektualny potencjał swoich uczniów. Pedagodzy decydują o przebiegu i kierunku rozwoju swoich uczniów. W przypadku nauczania osób z niepełnosprawnościami polski system oświatowy proponuje specjalne formy kształcenia, działania wspierające, wspomagające, terapeutyczne i rehabilitacyjne, które owe niepełnosprawności próbują skompensować i usprawnić tak, aby mimo ograniczeń dać szansę rozwojową dziecku z niepełnosprawnością. Edukacja uczniów z niepełnosprawnością z siłą humanistycznego przekonania próbuje pokonywać tendencje izolacyjne, segregacyjne, tak aby przeciwdziałać stygmatyzacji i dyskryminacji osób niepełnosprawnych.

By w pełni zrealizować ideę prawa do edukacji, współczesny polski system oświatowy wymaga przekształcenia i dostosowania go do potrzeb nowoczesnego społeczeństwa, określanych w coraz większym stopniu przez wysoką jakość edukacji oraz możliwość kształcenia się w ciągu całego życia. W Polsce prawo do edukacji wywodzi się z zapisów w Konstytucji 3 maja, która ma tradycję wywodzącą się z okresu pracy Komisji Edukacji Narodowej (lata 1773–1794). Obecnie w Polsce prawo do edukacji gwarantuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, która uwzględnia wszystkie zobowiązania Polski w zakresie praw człowieka wynikające z dokumentów ONZ. Dla systemu oświaty szczególne znaczenie ma art. 70 Konstytucji RP, w którym określa się prawo do nauki jako jedno z praw obywatelskich (należących do grupy praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych) oraz obowiązek nauki do osiemnastego roku życia, który brzmi: „Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa”¹. Co więcej, w art. 70 ust. 4 Konstytucji RP czytamy, że „władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów”². Oznacza to, że powszechne prawo do nauki, wyrażone w art. 70 Konstytucji RP, jako prawo podmiotowe, ma przede wszystkim za zadanie bezwzględnie zapewnić możliwość zdobywania wiedzy wszystkim obywatelom do osiemnastego roku życia. Za właściwą organizację procesu nauczania, opieki i wychowania w szkołach odpowiadają organy jednostek samorządu

¹ Art. 70 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.).

² Tamże, ust. 4.

terytorialnego oraz organy państwowe, które wykonują w tym zakresie swoje obowiązki wynikające z ustawy.

Prawo do edukacji w podstawowym jej kształcie określa również ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, w preambule której czytamy:

Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka³.

Mimo że preambuła do ustawy o systemie oświaty nie zawiera w sobie treści normatywnych, to można ją postrzegać jako źródło wykładni teleologicznej, to znaczy odwołania się do założeń i celów, dla których osiągnięcia ustawodawca ustanowił tę regulację prawną⁴. Zapis, że „oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa”, nie tylko uwydatnia jej doniosły charakter jako jednej z podstawowych potrzeb społecznych, lecz także koresponduje z odpowiedzialnością samorządu terytorialnego za funkcjonowanie całego systemu oświaty, której szczególnym przejawem jest wymaganie zapewnienia powszechnej dostępności szkół publicznych.

Prawo oświatowe w Polsce stwarza warunki do kształcenia oraz do wychowania i opieki, odpowiednio do wieku i osiągniętego rozwoju. Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty zapewnia możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami. Zgodnie z prawem na mocy art. 1 wspomnianej ustawy oraz na aktach wykonawczych w formie rozporządzeń system szkolnictwa dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w Polsce składa się z:

- placówek masowych, ogólnodostępnych (oddziały ogólnodostępne, wyrównawcze, integracyjne i terapeutyczne w przedszkolach, szkołach ogólnodostępnych);
- placówek integracyjnych (integracyjne szkoły albo integracyjne przedszkola oraz oddziały integracyjne przedszkoli i szkół specjalnych);
- specjalnych szkół podstawowych, gimnazjów specjalnych, specjalnych szkół średnich (szkoły zasadnicze specjalne, specjalne licea ogólnokształcące i technika);
- specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych⁵.

Obecnie można zaobserwować coraz wyraźniejszą tendencję ku temu, by wszystkie dzieci z niepełnosprawnościami, dzieci o specjalnych potrzebach

³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496; z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117, poz. 759).

⁴ M. Pilch, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 25.

⁵ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, dz. cyt.

edukacyjnych kształcić w szkołach ogólnodostępnych. Konwencja Praw Dziecka ratyfikowana przez Polskę w 1991 roku dała prawo rodzicom dzieci niepełnosprawnych do decydowania o miejscu edukacji ich dziecka⁶, a art. 1 ust. 5 ustawy o systemie oświaty zapewnił możliwość pobierania nauki w każdym typie szkół wszystkim dzieciom, zgodnie z ich indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz możliwościami i ich predyspozycjami⁷. Rodzice, podejmując się wyboru szkoły dla swojego dziecka, powinni kierować się nie własnymi ambicjami, a przede wszystkim dobrem dziecka, zapewniając mu nauczanie w przyjaznym środowisku, zgodnie z jego możliwościami określonymi w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego.

Utopijna wizja integracji w polskim systemie oświatowym

Integracja na poziomie edukacji uczniów pełnosprawnych oraz niepełnosprawnych ma swoją długą historię i nie jest efektem najnowszych poszukiwań rozwiązań edukacyjnych. Już w latach siedemdziesiątych XX wieku w Polsce powstawały pierwsze klasy specjalne w szkołach ogólnodostępnych. Ta forma integracji szkolnej była wynikiem praktycznych implikacji koncepcji stworzonej przez Aleksandra Hulka, który był prekursorem idei wspólnej edukacji dzieci⁸. Te pierwsze formy integracji w polskim systemie oświatowym uległy w przeciągu minionych lat głębokim przemianom i obecnie wyglądają zupełnie inaczej – jednak warto pamiętać, że idea integracji szkolnej ma już względnie długą historię i dość pokaźny bagaż doświadczeń. Na szeroką skalę ideę integracji edukacyjnej dzieci z niepełnosprawnością zaczęto realizować w Polsce dopiero w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Wówczas na mocy Zarządzenia nr 29 Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 24 października 1993 roku ustalono między innymi liczebność dzieci w grupach integracyjnych od piętnastu do dwudziestu, w tym od trzech do pięciu dzieci niepełnosprawnych, przy czym mogą to być różne typy niepełnosprawności. Prowadzeniem zajęć zajmuje się co najmniej dwóch nauczycieli, w tym jeden pedagog specjalny⁹. Podstawowe założenia organizacyjne z Zarządzenia nr 29 są aktualne do dziś.

⁶ Art. 28 Konwencji O Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z dnia 23 grudnia 1991 r.).

⁷ Art. 1 ust. 5 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, dz. cyt.

⁸ A. Hulek, *Pedagogika rewalidacyjna*, Warszawa 1977, s. 495–496.

⁹ Art. 10 Zarządzenia Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego (Dz. Urz. MEN z dnia 15 listopada 1993 r.).

Współcześnie edukacja integracyjna, czyli włączanie uczniów z niepełnosprawnościami w realia edukacji masowej, jest wysoce złożonym procesem pedagogicznym, który obejmuje ucznia z niepełnosprawnością, jego sprawnych rówieśników, także szkołę jako placówkę edukacyjną oraz dom rodzinny ucznia i jego całe środowisko lokalne. Należy zaznaczyć, że idea integracji w edukacji jest częścią szerszego procesu – integracji społecznej, która ma swój wyraz w tworzeniu więzi grupowych między osobami pełnosprawnymi a osobami z niepełnosprawnościami. Integracja społeczna, a w tym wspólna nauka, to proces obustronny, skierowany na wzajemne dostosowanie i adaptację do odmiennych potrzeb, jak również możliwości i kompetencji osób, które uczestniczą w tym procesie. Integracja jest mechanizmem związanym z realizacją nadrzędnej idei, jaką jest integracja państw, grup etnicznych, religijnych czy też rasowych, która przebiega w ramach działań opartych na zasadach solidaryzmu społecznego, wsparcia i zaangażowania na rzecz współobywateli, a ich zaplecze stanowi koncepcja ładu społecznego¹⁰. Nie ulega wątpliwości, że spełnianie tej wielowymiarowej, kompleksowej idei, w tym idei edukacyjnej, by być razem i uczyć się razem, wymaga pełnego przeświadczenia o jej słuszności od wszystkich uczestników tego procesu. Ponad wszystko wymaga budowania konstruktywnych procedur urealnienia założeń włączania niepełnosprawnych uczniów do masowych szkół i silnego zaangażowania społecznego w ich realizację. Warto przypomnieć, że zakres znaczeniowy pojęcia integracji wywodzi się od łacińskich słów *integratio*, czyli odnowienie, oraz *integrare* – odnawiać, odtwarzać, i *integer* – nietknięty, cały. Słowo to oznacza więc swoiste scalenie, proces tworzenia jednej spójnej całości z części, lub włączanie jakiegoś elementu do całości. W literaturze anglojęzycznej używa się często terminu *inclusion* – włączanie, na przykład *inclusive education* – a więc edukacja włączająca¹¹.

Rozwiązanie nabrzmiałych problemów dotyczących osób z niepełnosprawnością, ich miejsca w społeczeństwie, w kulturze, w nauce i w edukacji wymaga przełamania stereotypów na ich temat, utrwalonych w potocznej wiedzy społecznej oraz zwrócenia się ku „jakościowo nowym formom życia, nowym sposobom istnienia ludzkiego”, co dla wielu członków społeczeństwa może być niezwykle trudne, lub wręcz niemożliwe¹². Trudno zrozumieć drugiego człowieka, gdy wydaje nam się, że tak wiele nas dzieli. Trudno doświadczać potrzeby bliskości, gdy unikamy spotkania z nim, bo jest „inny”. Przełamanie tych stereotypów społecznych, negatywnych nastawień, lęków i obaw to wyzwania na

¹⁰ P. Majewicz, *Edukacja integracyjna. Współczesność i perspektywy rozwoju*, „Refleksje” 2014, nr 3, s. 20.

¹¹ J. Stochmiałek, *Społeczna integracja dorosłych osób niepełnosprawnych*, [w:] *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, red. G. Dryżałowska, H. Żuraw, Warszawa 2004, s. 77.

¹² R. Rorty, *Edukacja i wyzwania ponowoczesności*, [w:] *Spory o edukację*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Kraków 1993, s. 98.

dziś, które mogą zbliżyć do urzeczywistniania idei integracji – łączenia, a nie dzielenia.

Mając na uwadze zarówno dalece zróżnicowane uwarunkowania, jak i wątpliwości dotyczące procesu szkolnej integracji, w literaturze przedmiotu dotyczącej tego zagadnienia można wyodrębnić nawet cztery wizje/ideały procesu integracji edukacyjnej¹³.

- a) Pierwsza z nich, czyli wizja pełnej integracji, ma swe korzenie i bierze początek z koncepcji Hulka. Idea Hulka zakłada, że należy całkowicie zlikwidować szkolnictwo specjalne, a tym samym przeorganizować na nowo zasady i porządek edukacji uczniów z niepełnosprawnościami w szkołach ogólnodostępnych.
- b) Kolejna to wizja integracji niepełnej, która jest pewną odmianą integracji całkowitej proponowanej przez Hulka. W myśl założeń integracji niepełnej przyjmuje się, że do szkolnictwa masowego mogą być włączeni tylko wybrani uczniowie z niepełnosprawnością. W szkole ogólnodostępnej mogą uczyć się uczniowie, którzy mają niewielkie ograniczenia swoich sprawności, bądź ci, którzy osiągają wysoki poziom usprawnienia w wyniku rewalidacji i zakłada się, że będą mogli sobie poradzić w warunkach szkoły masowej.
- c) Trzecie ujęcie to wizja integracji częściowej. Integracja szkolna ogranicza się w myśl tej koncepcji do konkretnych grup uczniów z niepełnosprawnościami, na przykład tylko uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną bądź tylko uczniów z lekkim niedosłuchem. Zwolennicy idei integracji częściowej uważają, że jest ona wyjściem naprzeciw potrzebom i możliwościom dzieci. Uważa się, że częściowy model integracji daje o wiele bardziej realne możliwości profesjonalnej, skutecznej pomocy dzieciom z niepełnosprawnościami. W myśl integracji częściowej istnieje większa możliwość zatrudnienia nauczycieli z kwalifikacjami odpowiednimi faktycznie do danego typu niepełnosprawności: surdopedagogów, tyflopédagogów, specjalistów z zakresu pedagogiki terapeutycznej, oligofrenopedagogów. Można domniemywać, że w sytuacji integracji częściowej istnieje szersza możliwość zapewnienia pełniejszego zabezpieczenia specjalistycznego.
- d) Ostatnia wizja, zdaniem Amadeusza Krause, jest dopiero w fazie powstawania. Jest ona kompilacją trzech wcześniejszych wizji, lecz nie ma jeszcze swojego ostatecznego kształtu. W kreacji nowej wizji biorą udział przede wszystkim rodzice dzieci z niepełnosprawnością oraz nauczyciele i pedagodzy doświadczeni w próbach edukacji integracyjnej¹⁴.

¹³ A. Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Kraków 2010, s. 67–73.

¹⁴ Tamże.

Jak zaznacza Krause, priorytety i zalecenia związane z procesem integracji szkolnej wynikają z literatury, z ogólnych założeń teoretycznych, nadrzędnych idei edukacyjnych i szeregu dobrych praktyk pedagogicznych, a mimo tego nigdzie na świecie nie znaleziono idealnego integracyjnego rozwiązania. Jest to efekt tego, że współcześnie spory i debata dotycząca integracji szkolnej toczy się w praktyce, poza teoriami pedagogicznymi i filozoficznymi. Stronami sporu dziś nie są naukowcy, ale przede wszystkim rodzice, pedagodzy oraz urzędnicy ministerstwa i przedstawiciele organów samorządowych¹⁵.

Polski system kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami, jako integralna część systemu edukacji, w coraz szerszym zakresie przechodzi od modelu segregacyjnego w stronę modelu edukacji integracyjnej. Doświadczenia nauczania integracyjnego przyczyniły się do zmiany poglądu, że miejscem nauczania dzieci niepełnosprawnych są tylko szkoły specjalne. Przeciwnicy szkół specjalnych wysuwają mocne i zdecydowane argumenty, twierdząc, że takie szkoły to getta, gdzie uczniowie z niepełnosprawnością żyją na marginesie i są izolowani od swoich rówieśników¹⁶. Należy jednak mieć na uwadze, że chcąc wprowadzić dziecko w system kształcenia integracyjnego, konieczne jest podjęcie odpowiedzialności za tę decyzję. Powinny zostać wzięte pod uwagę uwarunkowania społeczne danego dziecka oraz uwarunkowania techniczne szkoły lub przedszkola, do którego dziecko będzie uczęszczało. Ponad to dowiedziono, że łatwiej jest integrować na poziomie edukacji początkowej, bo później niejako drogi rozwojowe między dziećmi sprawnymi i niepełnosprawnymi rozchodzą się (inne zainteresowania, inne możliwości uczestniczenia w życiu rówieśników)¹⁷. Szalenie trudna staje się zatem realizacja utopijnej wizji integracji uczniów na każdym poziomie edukacji. Mimo to w Polsce system oświaty zakłada możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami. Zapewnia się dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do cech psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z opieki psychologicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej¹⁸. Efektywność

¹⁵ Tamże, s. 69.

¹⁶ A. Sobolewska, *Cela: Odpowiedź na zespół Downa*, Warszawa 2002, s. 81.

¹⁷ E. Górniewicz, *Niepełnosprawność w Polsce w świetle ostatniego spisu powszechnego*, [w:] *Od tradycjonalizmu do ponowoczesności. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, red. E. Górniewicz, A. Krause, Olsztyn 2002, s. 45.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U., poz. 1578). Rozporządzenie to zastąpiło rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U., poz. 1113).

procesu kształcenia ucznia z niepełnosprawnością w szkole ogólnodostępnej zależy od wielu czynników. Jednym z głównych warunków powodzenia procesu integracyjnego jest jakość usługi edukacyjnej oferowanej uczniowi przez daną placówkę oświatową. Dyrektor szkoły (ogólnodostępnej, specjalnej, integracyjnej) zobowiązany jest do zapewnienia wszystkim uczniom odpowiednich, to jest dostosowanych do potrzeb i możliwości warunków kształcenia. Dostosowanie wymagań oraz stosowanie metod i technik pracy odpowiadających indywidualnym, szczególnie potrzebom psychofizycznym i edukacyjnym, oferowanie indywidualnych zajęć rewalidacyjnych prowadzonych przez specjalistów, możliwość wydłużenia etapu edukacyjnego, czy szkoły bez barier architektonicznych to nie przywileje, lecz obowiązki nałożone na każdą polską szkołę.

W sytuacji gdy uczeń z niepełnosprawnością może znaleźć się w każdej szkole ogólnodostępnej, konieczne jest przygotowanie także wszystkich nauczycieli do podejmowania zadań edukacyjnych z tą zróżnicowaną grupą dzieci i młodzieży¹⁹. Polscy ustawodawcy stale dbają, by jakość kształcenia uczniów z niepełnosprawnością była na możliwie jak najwyższym poziomie. Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych jest kolejną próbą poprawy sytuacji edukacyjnej uczniów z niepełnosprawnościami. W myśl nowego rozporządzenia realizacja wizji zadbania o kwalifikacje nauczycieli, znajduje swój wyraz w art. 2 i art. 3 Rozporządzenia. W przedszkolach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, przedszkolach integracyjnych, szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi i szkołach integracyjnych zatrudnia się dodatkowo nauczycieli posiadających kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania procesu kształcenia, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego²⁰. Te same zalecenia dotyczą ogólnodostępnych przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego oraz szkół.

Dostosowanie procesu edukacji do szczególnych i indywidualnych potrzeb dzieci niepełnosprawnych jest wyjątkowo trudnym zadaniem. Aktualnie na mocy nowego rozporządzenia możliwe jest wprowadzenie tzw. zindywidualizowanej ścieżki pomocy²¹. Dotyczy ona uczniów, którzy mogą uczęszczać do

¹⁹ P. Majewicz, *Edukacja integracyjna*, dz. cyt., s. 20.

²⁰ Art. 2 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U., poz. 1578).

²¹ Art. 3 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym w przedszkolach, szkołach i oddziałach

przedszkola/szkoły, ale ze względu na trudności w funkcjonowaniu – wynikające w szczególności ze stanu zdrowia – nie mogą realizować wszystkich zajęć. Uczeń objęty zindywidualizowaną ścieżką realizuje w przedszkolu/szkole odpowiednio program wychowania przedszkolnego lub programy nauczania, z dostosowaniem metod i form ich realizacji do jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych, w szczególności potrzeb wynikających ze stanu zdrowia. Ponadto nowe rozporządzenie zmienia także zasady organizacji klas terapeutycznych. Teraz tworzyć je można również w trakcie roku szkolnego, podczas gdy dotychczas było to możliwe jedynie z początkiem września.

Niestety rzeczywistość szkolna uczniów z niepełnosprawnościami znacząco różni się od utopijnych założeń legislacyjnych. Okazuje się, że najtrudniejsza w integracji jest sytuacja uczniów z różnym typem niepełnosprawności intelektualnej. Rzecznicy integracji edukacyjnej często nie biorą pod uwagę uwarunkowań psychologicznych, takich jak zwykła ludzka skłonność do segregacji, skłonność do budowania swojego poczucia tożsamości poprzez odróżnianie się od innych, niekiedy wykluczanie innych. Zamaskowane, wręcz nieuświadomione poczucie dystansu i obcości wobec niepełnosprawnych może nawet – paradoksalnie – iść w parze z życzliwością w stosunku do nich. W klasach integracyjnych stosunek uczniów do ich niepełnosprawnych kolegów bywa wręcz nienaganny, mimo to niepełnosprawni uczniowie czują się osamotnieni²². Z biegiem czasu ich umiejętności i możliwości stają się jeszcze bardziej inne niż ich rówieśników. Ich niepowodzenia edukacyjne nasilają się szczególnie w klasach wyższych, co spowodowane jest znaczącymi różnicami programowymi. Im wyższy stopień trudności zadań szkolnych, tym większe ma nauczyciel problemy z dopasowaniem treści, środków dydaktycznych i metod nauczania, tak aby uwzględnić indywidualne potrzeby uczniów niepełnosprawnych, skutecznie ukształtować w nich wiedzę i umiejętności przewidziane programem²³. Należy zauważyć, że treści z niektórych przedmiotów są dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną (szczególnie umiarkowaną i znaczną) całkowicie niedostępne. W sytuacji możliwości ograniczonych niepełnosprawnością przed nauczycielem staje niezwykle ważne zadanie. Ma zadbać o możliwie pełne, ale i racjonalne wykorzystanie sił rozwojowych dziecka. Nie można zmuszać do wysiłku dziecka niepełnosprawnego, gdy zadania przed nim stawiane przerastają jego możliwości, gdy nie jest jeszcze gotowe sprostać poleceniom edukacyjnym. Jest to wyzwanie dla każdego nauczyciela dziecka z niepełnosprawnością. Zadanie to staje się

ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U., poz. 1578).

²² A. Sobolewska, *Cela*, dz. cyt., Warszawa 2002, s. 82–83.

²³ J. Szostak, *Podmiotowość uczniów niepełnosprawnych w szkołach specjalnych, masowych oraz integracyjnych*, [w:] *Szkoła twórcza w odtwórczym świecie*, red. J. Krukowski, A. Włoch, Kraków 2013, s. 420–421.

jeszcze trudniejsze w sytuacji edukacyjnej wspólnego nauczania dzieci sprawnych i dzieci o zróżnicowanym stopniu oraz rodzaju niepełnosprawności.

Sądzę, że zróżnicowanie potrzeb i indywidualne różnice między osobami z niepełnosprawnością powinny wyznaczać alternatywne możliwości spełniania ich specjalnych potrzeb w dostosowanych warunkach środowiska edukacyjnego. Dostosowanie powinno opierać się na działaniu, które jest zróżnicowane indywidualnie i dostosowane do ucznia na podstawie rzetelnej, kompleksowej diagnostyce, możliwie szerokim, kompetentnym poradnictwem i wyborze odpowiedniej formy kształcenia.

Zakończenie

Idea integracji edukacyjnej niesie ze sobą pewne niebezpieczeństwa, niekiedy wręcz prowadzi do wielu negatywnych skutków, które zdają się znacznie odbiegać od jej założeń. Trudno nie zgodzić się z Krause, który uważa, że we wszelkich argumentach formułowanych zarówno za, jak i przeciw integracji coraz trudniej odnaleźć dziecko niepełnosprawne²⁴. Zwolennikom reform prointegracyjnych zarzuca się realizację innych celów niż pedagogiczne (na przykład ideologiczne, polityczne, ekonomiczne), przeciwnikom natomiast przypisuje się antyintegracyjność.

Bibliografia:

- Górniewicz E., *Niepełnosprawność w Polsce w świetle ostatniego spisu powszechnego*, [w:] *Od tradycjonalizmu do ponowoczesności. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, red. E. Górniewicz, A. Krause, Wydaw. Uniwersytetu Warmińsko-mazurskiego, Olsztyn 2002.
- Krause A., *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Impuls, Kraków 2010.
- Majewicz P., *Edukacja integracyjna. Współczesność i perspektywy rozwoju*, „Refleksje” maj/czerwiec 2014, nr 3.
- Pedagogika rewalidacyjna*, red. A. Hulek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977.
- Pilch M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Rorty R., *Edukacja i wyzwania ponowoczesności*, [w:] *Spory o edukację*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Wydaw. Edytor, Kraków 1993.
- Sobolewska A., *Cela: Odpowiedź na zespół Downa*, Wydaw. W.A.B., Warszawa 2002.
- Stochmiałek J., *Społeczna integracja dorosłych osób niepełnosprawnych*, [w:] *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, red. G. Dryżałowska, H. Żuraw, Żak, Warszawa 2004.

²⁴ A. Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, dz. cyt., s. 73.

Szostak J., *Podmiotowość uczniów niepełnosprawnych w szkołach specjalnych, masowych oraz integracyjnych*, [w:] *Szkoła twórcza w odtwórczym świecie*, red. J. Krukowski, A. Włoch, Wydaw. Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013.

Akty prawne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483.).
- Konwencja O Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z dnia 23 grudnia 1991 r.).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106, poz. 496; z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943 oraz z 1998 r. Nr 117, poz. 759).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U., poz. 1578).
- Zarządzenie Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego, (Dz. Urz. MEN z dnia 15 listopada 1993 r.).

Polish educational system and utopian vision of the integration of people with disabilities

Abstract: In many developed European countries, the integration of people with disabilities into full life in society takes place primarily on the basis of integral education. Currently one of the priorities of the Polish education system is the integration of pupils with various disabilities with their able peers in mass institutions or in integration departments. The aim of this thesis is to try to systematize the basic knowledge about integration education for children and young people with disabilities, to show the main directions of its transformation, and to build an expanded reality related to the education of people with disabilities. Despite many social, economic and legislative changes, during permanent development of the state, Polish educational system in many aspects is unable to realize today's utopian vision of integration education.

Keywords: disability, education, integration

